

Nemzeti sztereotípiák a magyar és a lengyel közmondásokban és frazeológiai kapcsolatokban *

Mint ismeretes a *sztereotípa* megnevezés (görög *sztereós* 'kemény') a nyomdászok nyelvéből való, ahol a dombornyomáshoz használt eredeti nyomdai formának a másolatát jelentette. Lippmann a sztereotípiát a valamilyen jelenségről, emberről, tárgyról az emberi fejben kialakult sematikus és egyoldalú képnek és az adott objektumról, még a valódi megismerése előtt másoktól átvett véleménynek értelmezte (Lippmann 1922). Putnamnak (1975) köszönhetően viszont ennek a fogalomnak a terjedelme jelentősen kibővült, és manapság nemcsak az emberi csoportokra, tárgyakra, hanem a különféle társadalmi szituációkra, magatartásokra, az emberi kéz termékeire, az emberi környezet legközelebbi elemeire, az állatokra és növényekre, a természet objektumaira stb. is vonatkoztatják. Tehát a sztereotipizáció magában foglalja mindazt, amit az ember megismer és elsajátít, és ezen az alapon létrehoz egy világmodellt, valamint vele együtt azt a forgatókönyvet is, amely meghatározza ebben a kreált világban való saját helyét és viselkedését. A sztereotípa jelenségének társadalmi jelentősége világviziónk, magatartásunk és viselkedésünk kialakításában játszott nyelvi szerepéből következik. A sztereotípa szervesen kapcsolódik a nyelvhez és a szóhoz, ez azonban nem jelenti azt, hogy nem verbális módon például képkarikatúra formájában nem közölhető. A sztereotípa releváns tulajdonsága a szubjektív, nem precíz általánosításban rejlik, amelynek során az adott név által jelölt objektumosztályhoz tartozó minden elemhez logikailag helytelenül valamilyen tulajdonságot rendelünk hozzá. Az olyan mondatok, mint például *Az anya neveli a gyermekét* vagy *A skótok fősvények* általános ítéletek, amelyekben az alany a 'minden' tartalmú kvantort tartalmazza, az állítmány pedig omnitemporális, azaz az időtől függetlenül a 'mindig' jelentést hordozza annak ellenére, hogy a szöveg felszínén ez az általánosítási művelet nem jelenítődik meg egy konkrét nyelvi jel formájában.

A sztereotípiákban rögzült világkép az adott nyelv- és kultúrközösséget jellemzi, és lehetővé teszi, hogy olyan kategóriákat is előhívassunk, amelyek elősegítik az igen bonyolult objektív valóságban történő tájékozódásunkat azzal, hogy az adott közösség vagy társadalmi csoport akceptálásának vagy elvetésének az igazolásán keresztül hozzájárulnak saját pozíciónk meghatározásához, megerősítéséhez és védelméhez (Wenzel 1978: 20–2).

A sztereotípiák keletkezésének többféle magyarázata van. Ezek közül a legnagyobb figyelmet talán a kognitív és a pszichológiai-társadalmi interpretációk érdemlik. A kognitív értelmezés szerint a sztereotípiák olyan általánosítások, amelyek az objektív valóság ember általi kategorizálása során jönnek létre, tehát a megszerzett információk rendezésének, osztályozásának eredményeként értelmezhetők. A kognitív felfogásban a sztereotípiák olyan mentális programok, amelyek nemcsak rendezik és kategorizálják a megszerzett információkat, hanem konceptualizálják, azaz értelmezik is ezeket az adott kommunikatív közösségben elfogadott kultúrmenták szerint.

A pszichológiai-társadalmi megközelítésben viszont a sztereotípiák olyan képzművek, amelyek lehetővé teszik az identitás megtartását, és egyidejűleg az identitásnak az alkotórészét is képezik. A szocializáció folyamatában létrejön a MI és az ŐK megkülönböztetés. A MI- és az ŐK-

* OTKA (TO46732 NYE) támogatásával készült.

féle osztályozás egy bizonyos gondolati önvédelmi folyamatot tükröz. A pszichológiai-társadalmi értelmezésben a sztereotípiák mögött gyakran az a félelem rejlik, hogy elveszíthetjük önazonosságunkat, amelyet a MI-csoporthoz való tartozás biztosít, és ennek hatására olyan magatartás kialakulásához vezet, amely mások, az idegenek ellen irányul. Tehát, a sztereotípiák által teremtett kultúrsorompónak az a célja, hogy saját kultúránkat elkülönítsük az idegentől, hogy megtarthassuk és megvéhdhessük saját értékeinket, és ebben az értelemben az adott közösségben integráló szerepet játszik. Így a sztereotípiák a világ nyelvi és kultúrképének integráns részét alkotják. Ez nem más, mint sajátos világlátás a saját nyelvi és kultúrszűrőn keresztül. A SAJÁT – IDEGEN kategória mélyen gyökerezik az emberi tudatban. A sztereotípiák kutatói arra hívják fel a figyelmet, hogy a pozitív sztereotípiák majdnem mindig a negatív sztereotípiákat is implikálnak (Zawadzka 1996: 41–7).

Közismert tény, hogy a sztereotípiák keletkezésére nagy hatással van a család, amely közvetlen módon befolyásolja a szocializációs folyamatot, közvetíti a saját kultúrmintákat, ítéleteket, valamint az elő- és utóítéleteket is, és ez nemzedékről nemzedékre megy végbe. A sztereotípiákat nem ritkán erősíti az iskola is, mivel az adott ország kultúrájáról, történetéről, néperől, néprajzáról stb. szóló tudásátadás a rendelkezésre álló korlátozott idő vagy más (néha szubjektív) okok miatt csak egyszerűsített, szelektív formában történhet, és a megfelelő magyarázatok hiányában valójában a sztereotípiák erősítését szolgálja. Ehhez hozzájárulhat, sokszor szándékosan is a média, amely gyakran a szenzációs információkat, általánosításokat és összehasonlításokat közvetíti a megfelelő filmek, reklámok, egyéni szubjektív visszaemlékezések, meggyőződések, rafinált manipulációs trükkök segítségével a már közismert formula értelmében: „azokat, akiket nem szeretünk, csak negatív fényben mutatjuk be, vagy nem mondunk (írunk) róluk semmit”. Érdeemes megjegyezni, hogy az adott országgal, néppel vagy kisebbséggel kapcsolatos sztereotípiák olyan erősen rögzülnek az emlékezetünkben, hogy ezt a saját pozitív tapasztalatok sem mindig képesek gyökeresen megváltoztatni. Egy adott országról, illetve népről kialakult kép gyakran nem tudatos, hanem emocionálisan táplált sémák halmaza. Ez bizonyos beállítódásként is értelmezhető, amely a társadalmi-politikai, kulturális, történeti, illetve saját tapasztalatok stb. alapján alakult ki, és úgy működik, mint egy szűrő, amely nem engedi át azokat az információkat, amelyek eltérnek az általánosan elfogadott interpretációs mintáktól.

A nyelvhasználat az emberi önazonosság bizonyos formáját is jelenti. A nyelvi és a nyelven kívüli kulturálisan motivált viselkedésnek bizonyos módjai is a sztereotípiák kialakításához vezethetnek. A nyelvi kommunikációs folyamat többféle aspektusnak a függvénye: a nyelvnek, meta-nyelvnek, kultúr- és szociopragmatikainak, para- és extralingvisztikainak stb. is. Bármelyiknek a nem ismerése könnyen félreértésekhez, illetve helytelen és téves általánosításokhoz vezethet, amelyek a sztereotípiák keletkezésének egyik forrásává válhatnak. Például a kínaiak a beszélgetés elkezdésének a szándékát az *Ön már evett?* formulával jelzik (Ehnert 1988; idézem Zawadzka után: 1996: 45), és ez az európaiakban érthetően csodálkozást válthat ki, vagy helytelen elvárásokat eredményezhet. Franciaországban az üzletről legkorábban a desszertnél, Németországban viszont legkésőbb az előételnél lehet beszélni (Ehnert 1988; idézem Zawadzka után: 1996: 45). Ezen konvenciók nem ismerése olyan kép kialakításához vezethet, hogy a franciák tartózkodóak, negatívan viszonyulnak a mások által felvetett kérdésekhez stb. Viszont, ha például Németországban az előételt túl gyorsan szolgálják fel, akkor ez akár lehetetlenné is teheti a tárgyalások folytatását, ez pedig félreértést válthat ki, és ezért negatív vélemény kialakításához vezethet. A németeknél nem szokás például köszönetet mondani az étkezés után, viszont Dániában ebben a szituációban a megfelelő formula elmulasztása sértésnek minősül (Lüger 1993: 23). A szokást nem ismerő lengyelek olyan véleményt alkothatnak a németekről, hogy azok udvariatlanok, modortalanok, elégedetlenek stb. Hasonló veszélyeket rejt magában a nem verbális kommunikáció is (Bańcerowski 2000: 101–8), mivel a nem verbális kódrendszerek sokasága és kulturálisan determinált használati különbözőségének a nem ismerete könnyen helytelen általánosításokhoz és minősítésekhez vezethet.

Mint ismeretes, a világ nyelvi képének legfontosabb eleme az antropocentrikus megközelítés. Az embernek a világ legfontosabb, legtökéletesebb, legjobb elemeként való értelmezése, tehát a nyelvi antropocentrizmus valószínűleg nagyon sok nyelvre jellemző, bár nem vonatkozik például az észak-amerikai indián nyelvekre. Az egyes népeknek azt a meggyőződését, hogy országuk, amelyben élnek kivételes, fejlettebb, kulturáltabb, civilizáltabb mint másoké, különleges, a világon legjobb és a világ közepe több elméletben is megtalálhatjuk. Ahogy Bystron írja: „Minden ausztrál törzs – beleértve a legalacsonyabb kulturális szinten lévőket is – a saját országát a világ közepének látja. Haiti lakosai azt hiszik, hogy minden teremtmény a szigetükön vette kezdetét, és hogy a sziget barlangjaiból először a nap jött ki és utána a hold. A japánok szerint elsőként a világon a Nippon sziget lett megteremtve; Kínának hivatalos neve »a közép országa«, Czung-kwo, Kína közepe pedig Loyang város, ma Honanfu, amely ennek megfelelően az egész világ közepe. Perzsiában az uralkodó »a világ közepe« címét viselte, és ez természetesen az egész perzsa társadalomra is vonatkozott, amely a világ legértékesebb társadalmának tekintette magát. A zsidó vallásban a »világ közepe« régóta nagy szerepet játszott; ez volt a Jeruzsálem. [...] A keresztény felfogás szerint a világ közepe csak a Szent Föld lehet” (Bystron 1935: 12–4).

Ez a kérdés szoros összefüggésben áll az adott nyelvi közösségben elfogadott kultúrparaméterekkel is. Egy adott kultúrkörhöz, esetünkben az európai kultúrához való tartozás, egyben azt is jelenti, hogy egy adott nyelv által akceptált civilizációs határok kijelölése oly módon történik, hogy elvetésre kerül mindaz, ami nem fér bele a *civilizált* szó által jelzett jelentéskörbe, például az olyan negatív minősítésű emberi tulajdonságok, mint a hazugság, csalás, agresszivitás, durvaság, vad szokások, műveletlenség, nevelatlenség, tudatlanság, erkölcstelenség, zsarolás, becsapás stb. Az európai kultúrkörhöz való tartozás nyelviileg nem jelenti azonban azt, hogy mindent elfogadjunk, ami az európaisággal, illetve a nyugati civilizációval társul. A nyelvi elemzés azt sugallja, hogy a rossz csak idegen eredetű lehet, például *angolkór, franciakór, dánkór, spanyolnátha, svábbogár, cigányút (cigány útra ment), porosz merevség, porosz gög, skót (alak), török átok, germán lélek, tatárdúlás, sárga veszedelem, balkáni állapotok, német has* stb. Természetesen ezek a jelenségek nem azt mutatják, hogy a magyar nyelvhasználó nem preferálja a nyugati, európai civilizációt, viszont azt bizonyítják, hogy emellett igyekszik kiemelni a magyarság értékeit, szokásait, világnézetét, mentalitását, kulturális különbségét, nemzeti identitását is. Többek között azzal is, hogy más nemzeteket xenofób tükrökben lát. Ebben a kérdésben fontos az, hogy pontosan megismerjük a világ kultúrképének és a kultúrrendszereknek a funkcionálását, többek között a sztereotípiák, valamint az elő- és utóítéletek létrejöttét és a társadalmi tudatban történő rögzítését, hogy ezt a jelenséget megfelelő módon kezelni tudjuk. A negatív és a másokat lealacsonyító rosszindulatú, hamis általánosítások, amelyek egyes esetekben legendák és mítoszok formáját öltve, más népek lenézésének, megvetésének a veszélyét hordozzák magukban, sértik a méltóságukat és nemzeti büszkeségüket, és ezzel utat nyitnak a sovinizmus, a gyűlölet és a konfliktusok megjelenésének.

A mai világot jellemző integrációs és globalizációs folyamatok időszakában a kulturális pluralizmus fogalma nem lehet más, mint a szélesen értelmezett kultúrák közötti dialógus, a másság tolerálása, a közös civilizációs értékek kölcsönös elismerése és tiszteletben tartása. A kulturális pluralizmus implikálja a kulturális határok átjárását is azzal, hogy egyidejűleg kötelezően elismeri minden kultúrának az egyenjogúságát származási forrástól függetlenül. Ebben a kontextusban érdemes előhívni Ryszard Kapuściński mai lengyel író szavait: „Gondoljuk meg, hogy amikor különböző kultúrákban, civilizációkban és vallásokban élünk vajon a más kultúrákban csak a legrosszabbat akarjuk-e keresni, hogy így erősíthessünk meg saját sztereotípiánkat, vagy inkább arra kell törekednünk, hogy megtaláljuk az érintkezési pontokat. [...] a világ keresztúton van. Bizonyos tendencia azonban elkerülhetetlen – olyan világban fogunk élni, amelyet a kulturális sokszínűség fog jellemezni” (Idézem: Mozejko után 2004: 161).

A fenti megjegyzések tükrében érdemes hozzátenni, hogy a sztereotípiák, ebben a nemzeti (etnonimikus) sztereotípiák is, az adott nyelv- és kultúrközösség specifikus képződményei, ame-

lyeknek a terjedelmét a rájuk jellemző minősítési (axiológikus) rendszer jelöli ki. Ezt teljes mértékben erősítik a magyar és a lengyel nyelv frazeológiai kapcsolataiban és közmondásaiban rögzült etnonimák mint sztereotípiák.

A németek a magyar világkép szóban forgó fragmentumában olyanok, akiknek nem futja jobb ételre; nincsenek jó lovaik, bár jól etetik azokat; senki sem érti őket; nem hallgatnak senkire; aljasok, nem tartják be a szavukat; az eszük csak 40 éves korukban jön meg, tehát buták; megbízhatatlanok, mohók, kapzsik, mindenre képesek; nagyon sokan vannak; vékony a lábuk; sok gyermekük van; nem hordanak alsónadrágot; alaposak. Például: *A német is szokásból eszi a levest*; *A német mindig hájjal eteti a lovát, mégis rossz a lova*; *Német asszony napján meglesz* (= soha nem lesz); *Akár a részeg németnek beszélj* (= Hiába beszélsz, nem hallgat rá); *Annyi, mint a német (török, tatár)* (= nagyon sok); *Beszélhetsz német...* (= Senki nem ért meg téged); *Állsz, mint ágas, míg egy bolond német hozzád nem köti a lovát* (= Lusta, nem csinál semmit); *Eb a német, kutya nélkül* / *Fele német, fele tót* (= aljas, hitvány, galád); *Félre német, jön a magyar*; *Németre bort ne bízz* (= mindent elvesz, elront); *Hajlik, mint a német imádság* (= hajlamos, hajlandó); *Kopasz, mint a német ajak*; *Németnek 40 éves korában jön meg az esze* (= buta); *Nem félti a német a gatyáját* (= nem kell foglalkozni azzal, ami nincs); *Annyit ér, mint (a) német szóban a niks* (nichts = semmi); *Belépett, mint a német a saruba* (= Könnyen jutott hozzá vmihez); *Hajtja, mint német a trallalát* (= állandóan ugyanazt mondogatja); *(Már megint az) a keskeny gatyás német állt a likra* (= Nagy szél fúj); *Megjárta, mint német a borjúval* (= Megjárta vmivel, mert egészen más lett belőle, mint amit várt); *Nem félti német a gatyáját / Nem fél a német, hogy gatyáját ellopják* (= Amije nincs az embernek, azt nem is félti); *Sovány, mint a sváb lábszár* (= nagyon sovány); *Annyi, mint a sváb gyerek* (= nagyon sok); *Nekiszokott, mint sváb a főtt krumplinak* (= hozzászokott valamihez); *német alaposság*.

A lengyel nyelvi példákban a tartalma a németekre vonatkozóan némileg eltér a magyartól azzal, hogy általában a német jellemnek a negatív tulajdonságait emelik ki, de előfordulnak bennük más jellegű minősítések is. Például: dacosság, ravaszság, fősvénység, igénytelenség, takarékoság, alacsony szellemi szint, lengyelevenesség, nyelvi és vallási másság, szokatlan öltözk, kereskedés, sikeresség, alaposság. Példák: *Glupi jak Niemiec* (= Buta, mint a német); *Już to sęk twardy, że Niemiec hardy* (= Dacos, kevély, mint a német); *Niemiec jak wierzba: gdzie go posadysz, tam rośnie* (= A német olyan mint egy fűzfa, ahol elültetik ott nő [marad]); *Niemiec w radzie, koza w sadzie, wilk w oborze, to diabla to wszystko będzie* (= Német a tanácsadásban, kecske a kertben, farkas az istállóban ördögöt ér); *Siedzieć jak na niemieckim kazanu* (= Úgy ül, mint a német a prédikáción = értetlenül, hallgatva ül; Úgy ül mint a faszent); *Co Niemiec to generał* (= Minden német tábornok); *Co Niemiec to heretyk* (= Minden német eretnek); *Co Niemiec to kupiec* (= Minden német kereskedő); *Gadaj mu tam, kiedy to Niemiec* (= Beszélhetsz neki, amikor ő német = nem érti meg); *Przy Polaku i Niemiec się pożywi, a przy Niemcu ani pies* (= A lengyelnél a német is jól lakik, a németnél pedig a kutya sem = német takarékoskodás, fősvénység); *U Niemców ani mucha się nie pożywi* (= A németeknél a légy sem lakik jól = német takarékoskodás, fősvénység); *„Przyszli Niemcy do kraju Podług swego zwyczaju, Z cięlecemi torbami, A teraz są panami ...”* (= [egy régi dalszövegrészlet] Jöttek a németek az országunkba, szokásuk szerint borjúbőrből készült tarisznyával, és most urak lettek = Semmiből gazdagok lettek); *Zakochał się jak diabeł w niemieckim stroju* (= Elvette az eszt a szerelem = Olyan, mint az ördög német ruhában [öltözkben] = A németekre jellemző rövid, szokatlan öltözkéről van szó); *Póki świat światem, nie będzie Niemiec Polakowi bratem* (= A német soha nem lesz testvére a lengyelnek); *Kto Niemcowi służy, temu diabeł płaci* (= Aki a németet szolgálja, annak az ördög fizet); *U Niemca ucz się rożumu, a Polaka cnoty* (= A németől az ész, a lengyeltől pedig az erényt tanul meg); *niemiecka solidność* (= német alaposság).

A szlovákokról (tótokról) szóló példákban a következő kép rajzolódik ki: szeretik a pogácsát, nem szeretik az aludttejet, finnyások, sírók, kötekedők, hálátlanok, piszkosak, meggondolatlanok, a férfiak erőtlenek, aljasok, hitványak, embertelenek, nem mosakodnak, semmit sem érnek,

sikertelenek, buták, csak délelőtt normálisak, mert délután már részegek. Például: *Örül neki, mint tót a pogácsának* (= Nagyon örül neki); *Szereti, mint tót az aludtjejet* (= Azaz nem szereti); *Válogat, mint tót a vadalmában/vadkörteben* (= Finnyás, kényes, válogatós, fintorgó); *Tótul nevet* (= Sír); *Tótul szól* (= Valami eltörik, összetörik); *A tót is megnyugszik, amikor a lórlól leesik* (= bujtogató, lázító, verekedő, kötekedő, garázda ember); *Adj a tótnek szállást, kiver a házból*; *Egye meg a tót fene* (= Nem baj); *Erőtlen, mint a tót kaszás* (= Erőtlen, nem ér semmit); *Kása nem étel, tót nem ember* (= Aljas, hitvány, galád); *Mindenéből kifosztották, mint tótot az emberségből*; *Nekimegy, mint tót ökör a ködnek* (= Meggondolatlan, megfontolatlan); *Pénzébe van, mint tótnek a szappan* (= Piszkos, mocskos, koszos); *Semmi sem lett belőle, mint tótnek a fiából* (= Semmi sem sikerült); *Tótnek délig esze* (= Mert délután részeg); *Tótnek 40 éves korában jön meg az esze, de rögtön el is megy* (= Buta); *Egy kaszás tót jóllakna a fél szemével* (= Mondták a kidülledt szemű emberről); *Hullatja (elvesztette v. piszkálja), mint (a) tót a miatyánkot* (= Elhullat, ill. elvesztett, ill. piszkál valamit); *Járja az országot, mint a csipkés tót* (= Nagy területet bejár); *Se kint, se bent, mint Tót Jankó a lakodalomban* (= Bizonytalan v. válságos a helyzete).

A szlovákokról nagyon kevés közmondás, illetve frazeologizmus rögzült a lengyel nyelvben. Két archaikus kifejezésen kívül (*Hóczy jak Słowok do godzin* és *Już mu Słowioł kurzy w oczu* (= A szlovák már port fúj a szemébe) valószínűleg nehéz lenne több példát találni. Hasonló a helyzet a csehek esetében is: *Co za Czech słowo trzymać* (e közmondás a csehek lelkiismeretéről és pontosságáról szól); *Czech ma na dupie plech, a na plechu napisane, że na Śląsku nie zostanie* (ezt mondják a lengyel gyerekek a cseh gyerekekről = A csehnek a seggén pléh van, amelyre azt rá írva, hogy Sziléziában nem marad); *Czy nie ściał ty na ten czas Czecha?*; *Umkní, Czechu, siłaś stawil* (ez a közmondás kineveti azt a játékost, aki csak kis tétre vállalkozik); *Za każdym Czechem stoi czart* (= Minden cseh mögött ördög áll.); *Znać się na czeskich kamieniach* (= Ismerni kell a cseh köveket = Ne hagyd magad becsapni). A csehekről a magyar nyelvben, úgy tűnik, szintén csak néhány etnonimikus kifejezés van: *csehül vagyunk / csehül áll* (= a dolgok rosszul állnak); *Ha a cseh köre legszebb pecsétet metszenek is, mégsem válik gyémánt belőle*.

A morvákról mind a két nyelvben csak egy-egy közmondást találtunk: *Összemegy (össze-csőpörödik), mint a morva posztó* (itt az öreg emberekről van szó); *Adiże, Morawa, pojady my do Czech* (tréfás búcsú kifejezés = Adieu, Morvaország, elmegyünk Csehországba).

A xenofób jellemzés a franciákat sem kerülte el. A franciák: lusták, rövid hajat és parókát viselnek, sovány testűek, csúnya az orruk, szeretik a sötét színű szövetet, szeretnek énekelni, vérbajuk van. Például: *Lusta, mint a francia haj*; *Kurta mint a francia haj*; *Ritka francia dallás nélkül*; *Ragadós, mint a francia fene*; *Franciakór* (= Bujakór, szifilisz); *Rút, mint a francia orr*; *Sovány, mint a francia*; *Sötét, mint a francia posztó* (= Buta); *Beszélhetnek neki, akár a beteg franciának* (= Nem ért meg semmit, nem hallgat); *Franciának hajpor, a magyarnak jó bor* (= Csak viseljenek a franciák rizsporozott hajat, a magyar emberek pedig tartsák meg régi viseletüket, férfias szokásaikat).

A lengyel példák némileg más képet tükröznek a franciákról, tekintettel a sajátos francia öltözképre, életstílusra, viselkedési módra, nyelvi másságra, kiemelve Franciaország fontos szerepét Európában: *Ustrojony jak Francuz* (= Díszesen, ékesen öltözött, felcicomázott); *Po francusku trzy-maj język na łańcuszku* (= Tartsd láncon a nyelvedet francia módra!); *Żyje jak Pan Bóg we Francji* (= Úgy él mint az Úristen Franciaországban = örömtelen, élvezettel él); *Pamięta pierwsze Francuzy* (= Emlékszik az első franciákra = Emlékszik a régi időkre); *Siedzieć jak na francuskim kazanu* (= Értelmetlenül, hallgatva ül, mint a faszent); *Gdy Francja ma katar cala Europa kicha* (szó szerint = Amikor Franciaország náthás, egész Európa prüszköl = Ami Franciaországban történik, kihat egész Európára); *Przeciw Francuzom i widly staję w szeregu* (= A franciák ellen a vassvillák is felsorakoznak = Ez a kifejezés az 1812. évi háborúnak a visszhangja, amely nagy kedvtelenséget, idegenkedést jelent); *Francuski piesek* (= Francia kutyuska, azaz finnyás, kényes).

A török etnonima a következő képet takarja a törökökről: szenvedélyes dohányzók, éles kést hordanak, nyelvüket senki sem érti meg, átkokat szórnak másokra, félnek a haláltól, szeretnek di-

csekedni, pipáznak, üldözők, brutálisan bánnak az alattvalókkal, rabokkal, ravaszak, agyafúrtak, buták, nagy kárt okoztak a leigázott országban. Példák: *Dohányzik, mint a török* (= Sokat dohányzik); *Éles, mint a török kés* (= Nagyon éles); *Fejére szállt a török átka / Rossz szomszédság – török átok*; *Meglesz a török Húsvétján* (= Soha nem lesz); *Nem értem, törökül beszé-e, vagy tatárul?* (= Részeg); *Húzza, halasztja, mint török a halálát* (= Elodáz, halogat, elhalaszt); *Töröknek 40 éves korában jön meg az esze* (= Buta); *Eldicséri, mint török a lova farkát* (= Sokáig dicséri valamely dicséretre nem méltó holmiját); *Keresztülvereti a török fűráson* (= [fenyegetés] Ellátja a baját); *Megszokta, mint török a pipát* (= Nagyon hozzászokott valamihez); *Nem hajt (nem kerget) a török*; *Nincs török a hátunkon* (= Nem kell annyira sietni); *Úgy bánik vele, mint török a rabjával* (= Durván bánik valakivel); *Inkább vesszen a törökre* (= Nem törődöm vele, ha tönkre megy v. elpusztul is); *Törököt fogott / Törököt fogtam, de nem ereszt*; *Török torok sok kárt tett az országban*.

A törökökről szóló lengyel nyelvi anyag a magyaréhoz viszonyítva soványabb és eltérő, ami érthető is, mivel a lengyelek a történelem során kevesebbet érintkeztek a törökökkel, mint a magyarok. E vonatkozású tipikus lengyel kifejezés *Być (siedzieć, słuchać) jak na tureckim kazanii*, ami azt jelenti, hogy értelmetlenül, hallgatva üldöggél, mint a faszent. Más példák: *A niech cię Turek zje!* (= Egyen meg téged a török!); *Czerwony jak Turek* (= Piros mint a török = ez a kifejezés az öltözék piros színére utal); *Stąd Turcy, stamtąd wilcy* (= Innen a törökök, onnan a farkasok = kilátástalan, reménytelen helyzet); *Zazdrosny jak Turek* (= Írigy, mint a török); *Milczący jak Turek* (= Hallgatag, szótlan, mint a török); *Leży na żołądku jak Turcy pod Wiedniem* (= Úgy fekszik a gyomorban, mint a törökök Bécs alatt = ez a kifejezés a lengyeleknek a törökök fölött Bécs alatt aratott győzelmére utal); *Ubogi jak turecki święty / Goły jak derwisz / Naguteńki jak święty turecki* (= Szegény, mint a török szent / Meztelen, mint a dervis / Meztelen, mint a török szent (= ezeknek a közmondásoknak a forrásai azok a félig meztelen dervisek, akik a Jeruzsálembe tartó zárándokokat bámulatba ejtették); *Ciesz się jakby ściał Turczyzna* (= Úgy örül, mintha lefejezne egy törököt = elégedettség a nagy tett után); *Rozparty jak basza turecki* (= Elterpeszkedett, mint a török basa); *Nad Turki i Tatary nie ma gorszej wiary* (= Nincs semmi rosszabb a töröknél és a tatárnál); *Wolalbym pod Turczynem być* (= Legyek inkább török elnyomás alatt! = ez a kifejezés a közéletben megnyilvánuló sérelmek elleni tiltakozást fejezi ki).

A magyar anyagban némi meglepetést okozhat a székelyek negatív sztereotípiája. Olyan tulajdonságokról esik szó, mint például: támadó, agresszív, a pénzért mindenre képes, ravasz, agyafúrt, buta, neveletlen, tolvaj. Például: *Székely támad, székely bánja* (= Kezdj ki velem, majd megbánod); *A székely a pokolba is elmegy, csak megfizessék* (= Pénzért mindenre képes); *Jó dolga van, mint a székely kutyájának* (= Rosszul megy a dolga); *Két lelke van, mint a székelynek* (= Ravasz, agyafúrt ember); *Ostoba, mint a székely*; *Lopós, mint a székely*; *Újság, mint a székely pogácsa* (= A székelyek nem ismerik ezt a süteményfajtát). Székelyekről szóló lengyel anyag nincs.

A magyar nyelv számos példában rögzítette az oláhok (románok) képét is: *Oláh csak süleve jó, akkor is a fene egye meg*; *Bíztatja, mint oláh az ökröt*; *Erős az oláh ecet, még a halálos átkot is előli*; *Nyikorog, mint az oláh szekér*; *Ott hagyta, mint szent Pál az oláhokat*; *Nyöszörög, mint az oláh duda*; *Zöld lovat, okos oláhot látni ritkaság*; *Oláh után szökik a disznó*; *Szuszog, mint az oláh disznó a búzában*; *Az oláh nép római salak*; *Megtanítlak oláhhul nevetni* (= azaz sírni); *Eb az oláh disznó nélkül*; *Roszsabb az oláh cigánynál stb.*

Íme a lengyel példák: *Czekaj Wołoszynie, dam ci po czuprynie* (= Várj meg oláh, a fejedre csapok!); *Hospodarstwo wołoskie jak przepiórcze pole* (= Az oláh gazdaság olyan, mint a fűrjmező = csak rövid ideig tart); *Kto kocha ojczyznę, śpiesz na Wołoszczynę* (= Aki szereti a hazát, siessen Oláhországba = ez a kifejezés a lengyel történelemre utal); *Wołoskie zaloty* (= Oláh udvarlás = goromba viselkedés); *Wołoszyn patrzy, skąd wieje wiatr* (= Az oláh azt nézi, hogy honnan fúj a szél).

A magyar nyelvben csak néhány olyan etnonimikus kifejezés található, amely az olaszokra vonatkozik. Például: *Ritka az olasz macska nélkül* (= Az olaszok szeretik a macskákat); *Ravasz, mint az olasz*; *Olasz fogadás* (= Második lóra fogadni a lóversenyen).

A lengyel nyelvben viszont az olasz etnonímával olyan tulajdonságok társulnak, mint például: ravaszak, néha buták is, csálnak, gyenge banketteket rendeznek, keveset keresnek, országuk közönséges ország, olyan mint a többi: *Chytry jak Włoch* (= Ravasz, mint az olasz); *Czasem i u Włocha bywa głowa płocha* (= Néha előfordul buta olasz is); *Dobra dla Włocha żaba, a do niej salata* (= Az olasznak jó a béka, a békához pedig a saláta); *I pod włoskim niebem pożegnaj się z chlebem* (= Az olasz ég alatt is búcsút vehetsz a kenyértől = Olaszországban sem lehet elmenekülni a haláltól); *Włoska sztuczka* (= Olasz trükk = csalás); *Zarobić jak Teljan* (= Annyit keresni, mint egy olasz = keveset keresni).

A magyar és a lengyel nyelvben vannak olyan etnonimikus kifejezések is, amelyekben több etnoníma is szerepel, például *Magyar ökör, német kutya, oláh disznó; Magyarnak korsó, németnek borsó, tótnak koporsó; 3 görög, 3 török, 3 zsidó – 9 pogány; Németnek, olasznak [az éhes németnek] kecskebéka: csibe* (= A külföldiek más ételeket szeretnek, mint a magyarok); *Zsidó jobbágy tár kincs, tót jobbágy zsiros konyha, magyar jobbágy pörölt társ*. Lengyel példák: *Polski most, niemiecki post, włoskie nabożeństwo – błażeństwo* (= Lengyel híd, német bőjt, olasz istentisztelet – bohócság, bolondság); *Na to Pan Bóg stworzył Włochów, żeby Austriacy mieli kogo bić* (= Az Isten azért teremtette meg az olaszokat, hogy az osztrákoknak legyen kit verni); *Co Francuz wymyśli, Niemiec zrobi a Polak kupi* (= Amit a francia kitalál, német megcsinálja, a lengyel pedig megveszi); *Hiszpańska prostota, włoska hojność, polski rząd, pruskie dworstwo, duńskie państwo, angielska wolność, francuski wstyd, niemiecka pokora, szkocki czas, tureckie małżeństwo, żydowskie nabożeństwo – to wszystko podejrzanie rzeczy* (= Spanyol egyszerűség, olasz bőkezűség, lengyel kormány, porosz uradalom, francia szégyen, német alázatosság, skót idő, török házasság, zsidó istentisztelet – ezek mind gyanús dolgok); *W Hiszpanii praktyk, we Włoszech doktor, we Francji fryzjer, w Niemczech rzemieślnik, w Anglii kupiec, w Turcji żołnierz, w Polsce prokurator, w Moskwie lekarz pożywią się* (= Spanyolországban a gyakorlatias ember, Olaszországban az orvos, Franciaországban a borbély, Németországban a kézműves, Angliában a kereskedő, Törökországban a katona, Lengyelországban az ügyész, Moszkvában a hazug [hazudozó] ember eltartja magát); *We Włoszech się uczyć, w Niemczech się obłóczyć, we Francji dyskutować, w Polsce bankietować* (= Olaszországban tanulni, Németországban öltözködni, Franciaországban vitatkozni, Lengyelországban mulatni); *Włoskie trele, francuskie fortele, niemieckie serdele kosztują wiele* (= Olasz trilla, francia fortély, német szafaládé sokba kerül); *Szczerzość Litwina, starość kobiety, poczciwość Żyda, na nic się nie przyda* (= A litván őszintesége, a nő öregsége, a zsidó tisztessége nem ér semmit); *Niemiec cały świat okpił, Żmudzina nie potrafił* (= A német becsapta az egész világot, de a litvánt nem tudta); *Gdzie Węgier, tam gniew, gdzie Słowak, tam śpiew* (= Ahol magyar van, harag is van, és ahol szlovák van, ének is van).

Számos lengyel közmondás szól a litván ravaszyságról, gyávaságról, tisztátlanságról, hanyagságról, kicsapongásról, valamint a litván nyelvről és a szegénységről, például: *Litwin głupi jak świnia, a chytry jak wąż* (= A litván buta, mint a disznó, de ravasz, mint a kígyó); *Jeszcze się ten nie narodził, coby zbadał Litwina* (= Még nem született olyan ember, aki kiismerné a litvánt); *Litwin z każdym pięknie, z nikim szczerze* (= A litván mindenkivel kedves, de senkivel sem őszinte); *Skrzyty jak Litwin* (= Titokzatos, mint egy litván); *Mocne, jak litewska wiara* (= Erős, mint a litván hit, azaz gyenge); *Napaść z Litwy* (= Támadás Litvánia felől, azaz váratlan, ravasz támadás); *U Litwina zrodziła się boćwina, cóż kiedy chleba nie ma* (= A litvánoknál megtermett a cékla, de kenyér nincs [ez azzal függ össze, hogy annak idején a céklával főként a jószágot etették]); *„Jako jeden napisał. Idź tylko do Litwy. A przykładów aż nazbyt znajdziesz w takich razach. Przyjdiesz do cudzej żony, jeszcze podziękuje Mąż, czasem udaruje ...”* (= [Opaliński, Satyra]; Ahogy valaki írta, menj csak Litvániába, sok példát találsz. Ha más feleségéhez mész, még megköszöni neked a férje, néha meg is ajándékozik...). A litvánokról szóló magyar példák nincsenek.

Az oroszokról rögzült magyar etnonimikus kifejezések is pejoratív tartalmúak, amelyekben olyan tulajdonságok szerepelnek, mint például: alacsony szellemi szint, hangos viselkedés, iszákos-

ság: *Okos orosz ritkaság; Ordít, mint az orosz az ólban; Zöld lovat, okos orosz, kálvinista molnárt, döglött szamarat látni ritkaság; Orosznak csak délig van esze* (= mert délután már részeg); *Annyian vannak, mint az oroszok; orosz medve* (= megvetően használják ezt a kifejezés).

A lengyel nyelvi anyagban a magyaréhoz viszonyítva más tulajdonságok rögzültek az oroszokról, például: *Ruski miesiąc popamiętać* (= Orosz hónapra emlékezni = nagyon hosszú idő); *Jak w ruskim banku* (= Olyan, mint az orosz bankban = olyan bank, amelyből nem lehet pénzt kivenni); *I na Rusi robić musi* (= Oroszországban is kell dolgozni); *Musi to na Rusi, a w Polsce to jak kto chce* (= Oroszországban muszáj, de a lengyel honban minden szabad); *Bywszy w Rusi, do domu musi* (= Voltunk Oroszországban, most haza kell menni = jólétet élvezve Oroszországban, most vissza kell térni az otthoni homokra); *Chytry jak Rusin* (= Ravasz, mint az orosz); *Cztery rzeczy nie do rzeczy: noga w szczudle, a mysz w pudle, koza w sadzie, Rusin w radzie* (= Négy dolog nem egyeztethető össze: láb a gólyalábban, egér a dobozban, kecske a kertben, orosz a tanácsban); *I Pan Bóg za Rusinami* (= Az Úristen is az oroszokkal tart = e kifejezés tréfásan szól a legnagyobb igazságtalanságról); *Rusina kto oszuka będzie mądr* (= Az, aki képes becsapni az orosz, okos lesz = az oroszok ravaszak); *Ruski dar: dzisiaj dał, jutro odebrał* (= Orosz adomány: ma odaadta, holnap elvette); *Uparty jak Rusin* (= Makacs, mint az orosz); *Z Rusinem gadaj, a w zanadru kamień trzy-maj* (= Amikor oroszral beszélsz, tarts követ a zsebedben); *Jak Lach, tak Rusin po szkodzie mądrzeje, niechaj się jeden z drugiego nie śmieje* (= Mind a lengyel, mind az orosz csak a saját kárán tanul, tehát ne nevéssen az egyik a másikon).

Most nézzük meg, mit mondanak a magyarok a lengyelekről és a lengyelek a magyarokról: *lesi a lengyelt* (= soká várakozik); *Búsul, mint a lengyel* (= Szomorú); *lengyel lopó* (= jó tolvaj); *Kérkedő, mint a lengyel* (= Dicsékvő); *lengyel posta* (= mindent elfelejt); *Adjon Isten minden jót, bort, pecsenyét, olcsó sót, a lengyelnek sok borsót, ellenségnek koporsót; I na Wegrach nie położą chleba na węglach* (= Magyarországon sincs ingyen kenyér, dolgozni kell); *Kto węgierskie wino pije, po śmierci nie gnije* (= Aki magyar bort iszik, a halála után nem rothad el); *Stary Węgrzyn dobry, ale stary kochanek diabła wart* (= Az öreg magyar jó, de az öreg szerető semmit sem ér); *Węgrzynowi wierzyć nie trzeba, ażeby miał trzy oka* (= A magyarnak soha nem szabad hinni, akkor sem, ha három szeme van); *Polak Węgier dwa bratanki i do szabli i do szklanki* (= Lengyel magyar két jó barát, együtt harcol, issza borát).

A magyar és a lengyel nyelvben találhatók azonos tartalmú etnonimikus kifejezések is, például *angol humor* – *angielska flegma*; *angolosan távozni* – *wyjść po angielsku*; *bábéli zűrzavar* – *istna wieża Babel*; *cigányéletet él* – *prowadzić cygański żywot*; *német alaposág* – *akuratny, jak Niemiec*; *ravasz, mint az olasz* – *chytry, jak Włoch*; *Ahol a tatár (német) jár, ott fű nem terem* – *Gdzie Tatar (Niemiec) przejdzie (stoi), tam trawa nie rośnie*; *kopasz, mint a török* – *goły, jak święty Turecki*.

A fentiek tükrében vessünk egy pillantást arra, hogy hogyan látják saját magukat a magyarok és a lengyelek. A magyar példák arról tanúskodnak, hogy a magyarok saját magukat olyannak tartják, akik: nemesek, erősek, bátrak, megtartják a szavukat, jötevők, törődnek az étellel, itallal, nem szolidárisak egymással, jószívűek, nagyzási hóbortban szenvednek: *magyar anya szülte / magyar vér folyik/folyt ereiben* (= nemes); *magyar volt az apja* (= erős); *Magyar ember megtartja a szavát; magyar kenyér* (= jó kenyér); *magyarnak helyén a szíve / ingét is odaadja a magyar* (= mindig segít); *Nehezen feledi a bosszút a magyar / Rettegni, félni nem tud a magyar*; *Szemérmes, mint a magyar asszony*; *Bort megissza magyar ember, jól teszi, okkal, móddal az meg nem árthat öneki*; *Ha két magyar együtt van, háromfelé hűz*; *Sírva vígád a magyar* (= Az öröm mindig a bánattal párosul); *Magyarország nem volt, hanem lesz*; *Vakulj magyar!* (= Tégy zálogba, de tégy ki magadért); *Háromszor iszik a magyar*; *Magyar ember hallgat, mikor eszik*; stb.

A lengyel példák szerint a lengyelek bátrak, tehetségesek, igazmondók, jötevők, vendégszeretők, nagyzási hóbortban szenvednek, törődnek az étellel, itallal, el vannak ragadtatva a nyugati szomszédok eredményeitől, részben önkritikusak és nagyon kritikusak a szomszédokkal és más népekkel

szemben: *Dobra Francja, chwalebna Hiszpania, bogate Niemcy, ale najlepsza Polska* (= Jó Franciaország, dicséretes Spanyolország, gazdag Németország, de a legjobb Lengyelország); *Francuz skacze, Niemiec płacze, Polak stoi, wąsy stroi i żadnego kpa się nie boi* (= A francia ugrál, a német sír, a lengyel áll, igazgatja a bajuszát, és senkitől sem fél); *Polak do korda, Włoch do akorda* (= Lengyel a kardhoz illik, az olasz pedig a zenéhez); *Polaka Niemiec, Niemca Włoch, Włocha Hiszpan, Hiszpana Żyd, Żyda tylko diabeł oszuka* (= A lengyelt a német, a németet az olasz, az olaszt a spanyol, a spanyolt a zsidó, a zsidót pedig csak az ördög csaphatja be); *Co Polak to pan, co Czech to hetman* (= Minden lengyel úr, minden cseh hetman [hadvezér]); *Co Polak to szlachcic* (= Minden lengyel nemes); *Co Polak wypije na dzień Niemca majątek stanowi* (= Az, amit a lengyel naponta megiszik, a német számára vagyont jelent); *Czego inny uczyć się musi, z tym się Polak rodzi* (= Amit másnak tanulni kell, a lengyel azzal születik); *Gdzie dwóch Polaków, tam trzy strony* (= két lengyel – három vélemény); *Jak Pan Bóg na Polaka wzgniewał, Niemca stworzył* (= Amikor az Isten megharagudott a lengyelekre, megteremtette a németet); *Mądry Polak po szkodzie* (= Saját kárán tanul a lengyel); *Nigdy w Polsce nie zabraknie żelaza do broni, rycerstwa do koni, żyta, pszenicy, pełnej wina piwnicy* (= Lengyelországban mindig lesz elég vas a fegyverekhez, lovag a lóhoz, rozs, búza és bor a pincében); *Polacy nie gęsi, a swój język mają* (= A lengyelek nem libák, van saját nyelvük); *Polacy zawsze wiarę dzierżą* (= A lengyelek mindig állják a szavukat); *Aby Polska nie zginęła* (= Hogy Lengyelország ne vesszen el!); *Co Polak to rycerz* (= Minden lengyel lovag); *Ej, Polacy, Polacy, abyście wiedzieli: czarci sejmu nie chcieli* (= Ej, lengyelek, lengyelek tudjátok meg: az ördögök nem akartak nemzetgyűlést = ez a kifejezés a lengyel nemzetgyűlés képtelen működésére utal); *Polak jak małpa: co ujrzy, to chce mieć* (= A lengyel olyan, mint egy majom: amit meglát, kell neki); *Polak swoją dobrocią często został gołota* (= A lengyel sokszor azért szegény, mert jóságos); *Polak zuch, kiedy ma pełny brzuch* (= A lengyel legény a talpán, ha tele a hasa); *Polska cnota: każdemu otworzyć wrota* (= Lengyel erény: mindenki előtt nyitva tartja a kaput); *Polskie serce każdemu otwarte* (= A lengyel szív mindenki előtt nyitva van); *U Polaka: co w sercu, to i na języku* (= A lengyelnél: ami a szíven, a nyelven is); stb.

Tény az, hogy Európa nemzeti nyelveiben (és minden bizonnyal nem csak az európai nyelvekben) évszázadokon keresztül jöttek létre, kumulálódtak és rögzültek az elsősorban a szomszédos népekről szóló sztereotíp minősítések. A fenti fejtegetésekből az következik, hogy ezek a minősítések és képek messzemenően egyszerűsítettek, sokszor emocionálisan töltöttek, amelyek bizonyos kulturális, társadalmi tapasztalatokat, néha elő- és utóleteket, beállítottságokat tükröznek, és amelyek az idők szellemétől, az ideológiai és vallási meggyőződésektől, az adott országban domináló feltételektől és tendenciáktól függenek. Ezek a minősítések rögzültek a társadalmi és nemzeti tudatban, és a nemzedékről nemzedékre történő átadás következtében állandó elemmé váltak a nemzeti közösségek és etnikai csoportok nyelvi és kultúrképeiben. Az idegenekről festett képek általában negatívak, néha tréfásak, igazságtalanok, rosszindulatúak, sértőek.

A fent felsorolt egyes nemzeti sztereotípiák a mai napig megmaradtak, egyesek közülük viszont teljesen eltűntek, de az eltűntek helyén sajnos újabbak keletkeznek, ami azt jelenti, hogy a sztereotípiák teljes kiküszöbölése, úgy tűnik, lehetetlen. Valószínűleg azért, mert a sztereotípiák az emberi általánosításnak bizonyos természetes kognitív formáját tükrözik.

A sztereotípiák mint az emberi megismerés és a megismerést szabályozó mechanizmusok funkcionálásának az eredményei, bizonyos külső és belső tényezők hatására relativizálódhatnak, változhatnak. A külső, objektív motivációjú változások a történelmi átalakulások hatására mennek végbe. A belső változások pedig annak a nézőpontnak a megváltoztatását érintik, amelyből másokat látunk és minősítünk. Ez esetben szükség van arra, hogy tudatosuljanak bennünk a feljebb említett szabályszerűségek, valamint az, hogy az emberi megismerés és a megszerzett tudás, figyelembe véve a szubjektív és az objektív tényezőket, természetszerűen korlátozott, fragmentáris, pontatlan, szelektált, tehát soha sem lehet teljes és mindig hiteles. A tudatos összehasonlítás, a konfrontáció, a magyarázás, a megfelelő érzékenység a téma iránt, valamint a megfelelő tematika megválasztása

az oktatásban (különösen az idegennyelv-oktatásban) nagymértékben hozzájárulhatnak a negatív ítéletek relativizálásához. Ennek a fő feltétele azonban az, hogy megismerjük azokat a pszichológiai és kultúrásadalmi mechanizmusokat, amelyek szűrőként működve befolyásolják az emberi percepciót. Ezen kívül szükségeltetik bizonyos jóakarat, érzékenység, nyitottság, percepció készség, a saját kultúrreáliák ismerete, magas fokú objektivitás, mások iránti tisztelet, valamint az a tudás is, amely más nyelv- és kultúrközösségek, társadalmi csoportok stb. nyelvi és nyelven kívüli viselkedésére vonatkozik. A sztereotípiák nemcsak azokról szólnak, akikre vonatkoznak, hanem bizonyos mértékben azokról is, akik létrehozták azokat.

A feljebb tárgyalt sztereotípiákban szembetűnő a strukturális és szemantikai hasonlóság. A bennük rejlő xenofób és megalomániás tartalom összehasonlítható.

A fenti példák azt mutatják, hogy a sztereotípiáknak egy másik nyelvre történő lefordítása problémát jelenthet. Ezzel kapcsolatban feltehetjük a kérdést, hogy vajon létezik-e olyan megnyugtató átkódolási mód, amely garantálná a szóban forgó metainformációk (konnotációk) átadását az egyik nyelvből és kultúrából a másikba? Úgy tűnik, hogy ilyen lehetőség, bizonyos metainformációk elvesztése nélkül, nem létezik. Mit tehet tehát egy ilyen helyzetben a fordító? Általában, vállalva a konnotált információk elvesztését, az eredeti kifejezést igyekszik behelyettesíteni a célnyelvből vett szemantikailag ekvivalens kifejezéssel, vagy esetleg behelyettesíti azt egy másik sztereotípiával. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az adott nyelvben rögzült bármilyen sztereotípiának egy másik nyelvre történő ekvivalens lefordítása azt feltételezi, hogy a célnyelvben és kultúrában is létezik ugyanolyan sztereotípia.

A társadalmi antropológia ágát alkotó nemzeti sztereotípiáknak a kutatása hozzájárulhat ahhoz, hogy jobban megismerjük a nemzeti jellemet, mentalitást, az emberi percepció, kategorizációs és konceptualizációs mechanizmusokat, valamint az adott nyelvekre és kultúrákra jellemző axiológiai rendszereket.

SZAKIRODALOM

- A magyar nyelv értelmező szótára* (= ÉrtSz.) 1984. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Anusiewicz, Janusz–Bartmiński, Jerzy 1998. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. In: *Język a kultura* 12: Wrocław.
- Bañcerowski, Janusz 2000. A nem-verbális kommunikáció egyes kérdései. In: Bañcerowski, Janusz: *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Bartmiński, Jerzy (szerk.) 1990. *Językowy obraz świata*. Lublin.
- Bystroń, Jan St. 1935. *Megalomanja narodowa*. Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa.
- Ehnert, R. 1988. Komm doch mal vorbei – Überlegungen zu einer „kulturkontrastiven Grammatik”. *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache* 14: 310.
- Flesh, Ármin 1908. *A zsidó a magyar közmondásban*. Budapest.
- Forgács Tamás 2004. *Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákval szemlélve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Grucza, Franciszek 1992. O komunikacji międzyludzkiej – jej podstawach, środkach, rodzajach, płaszczyznach, składnikach i zewnętrznych uwarunkowaniach. In: *Modele komunikacji międzyludzkiej*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Kempf, Zdzisław 1985. Wyrazy „gorsze” dotyczące zwierząt. *Język Polski* 2/3: 125–44.
- Kepiński, Andrzej 1990. *Lach i Moskál: z dziejów stereotypu*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Kraków.
- Kołąkowski Leszek 2000. O stereotypach narodowych. In: *Mini wykłady o maxi-sprawach*. Seria druga, Kraków.
- Lakoff, George–Johnson, Mark 1981. Conceptual Metaphor in Everyday Language, *Philosophical Perspectives on Metaphor*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Lippmann, Walter 1922. *Public opinion*. New York.
- Lüger, H., H. 1993. *Routinen und Rituale in der Alltagskommunikation*. Langenscheidt, München.

- Magyar szólástár. *Rokonértelmű szavak, szólások és ellentétek szótára*. 1998. Tintakönyvkiadó, Budapest.
- Margalits Ede 1896. *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Kiadja Kókai Lajos a Millenium Évében, Budapest.
- Masłowski, Danuta i Włodzimierz 2000. *Księga przysłów polskich*. Wydawnictwo Antyk, Kęty.
- Mosiłek-Kłosińska, Katarzyna 1996. Profilowanie stereotypów językowych (na materiale frazeologii polskiej i francuskiej). In: Lewicki, M. Andrzej (szerk.): *Problemy frazeologii europejskiej*. I. Energeia, Warszawa. 99–107.
- Możejko Edward 2004. Wielka szansa czy iluzja: wielokulturowość w dobie ponowoczesności. In: Wojciech Kalaga (szerk.) *Dylematy wielokulturowości*. Kraków. 147–61.
- M. Quasthoff Uta 1998. Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambiwalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej. *Język a kultura*. 12: 11–31. Wrocław.
- Nowa Księga Przysłów i Wyrażeń Przysłowiowych Polskich* 1969–1978. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Nycz, Magda 2002. Etnonimia – stereotyp – przekład. In: Elżbieta, Skibińska, Marcin, Cieński (szerk.): *Język. Stereotyp. Przekład*. Dolnośląskie Wydawnictwo Edukacyjne, Wrocław. 169–77.
- Nyomárkay István 2000. Kultúra és identitás. In: Jáger Ilona–Manova Nagyeczda–Szögi Istvánné–Vidowenyec Adrienn–Györke Zoltán (szerk.) *Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntő könyv Krékit József 70. születésnapjára*. Szeged. 257–63.
- Nyomárkay István 2001. Szomszédaink – rólunk. Sava Babić Mađarska civilizacija című könyve alapján. In: *Lengyelek és magyarok Európában. Tanulmányok D. Molnár István professzor tiszteletére*. Debrecen, 288–92.
- Nyomárkay István 2002. Nyelvi helyzetkép déli szomszédainkról. *MNy*. 98: 1–11.
- O. Nagy, Gábor 1976. *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- O. Nagy, Gábor 1988. *Mi fán terem?* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Pisarkowa, Krystyna 1976. Konotacje semantyczne nazw narodowości. *Zeszyty Prasoznawcze* XVII/1: 5–26.
- Putnam, Hilary 1975. *Mind. Language and Reality*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Skorupka, Stanisław 1974. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Szymczak, Mieczysław (szerk.) 1988. *Słownik języka polskiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- T. Litovkina Anna 2005. *Magyar közmondástár. Közmondások értelmező szótára példákkel szemléltetve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Ujváry Zoltán 2001. *Szólásgyűjtemény*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Urlínska, Maria, Marta (szerk.) 1995. *Edukacja a tożsamość etniczna. Studia Kulturowe i Edukacyjne*. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Walas, Teresa (szerk.) 1995. *Narody i stereotypy*. Kraków.
- Wenzel, A. 1978. *Stereotype in gesprochener Sprache*. Huber Verlag, München.
- Zawadzka, Elżbieta 1996. Stereotypy i uprzedzenia a nauczanie języków obcych. In: Grucza, Franciszek–Chomicz-Jung, Krystyna (szerk.): *Problemy komunikacji interkulturowej. Jedna Europa – wiele języków i wiele kultur*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Bańcerowski Janusz

SUMMARY

Bańcerowski, Janusz

National stereotypes in Hungarian and Polish proverbs and phraseologisms

Due to the integration and globalization processes currently taking place in the world, the problem of intercultural communication commands interest to an increasing extent today. The perspective of a united Europe and the related requirement of a possibly conflict-free establishment of tolerance-based relationships among people make it necessary for us to learn more about the complex issues of the functioning of cultural systems, including the reasons of the emergence and spread of stereotypes, pre- and postjudices. The author gives a brief survey of cognitive and psychologi-

cal/social functions of stereotypes and points out that they are in a close relationship with the categorization and conceptualization of extralinguistic pieces of information. Those two processes are based on a natural ambition of cultural communities, as well as social and ethnic groups, the aim of which is to keep and assert their own values, habits, world view, mentality, cultural specificity, and national identity. Among other ways, these aims tend to be achieved by seeing other nations in a xenophobic perspective. This issue is discussed by the author through the material of Hungarian and Polish proverbs and phraseological units. Stereotypes are an integral part of one's linguistic world view, a special way of seeing the world through a linguistic and cultural prism.